

^ Raudteejaama peahoone on ehitatud 1870. a tollal 3. klassi jaamale ettenähtud tüüpprojekti järgi. Praegu töötab jaamahoones restoran Vana Waksal. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi, 2017)

ALEVITE PÄRLEID

VIITKEM AEGA AEGVIIDUS!

Heiki Pärdi

FOTOD: AUTORI KOGU

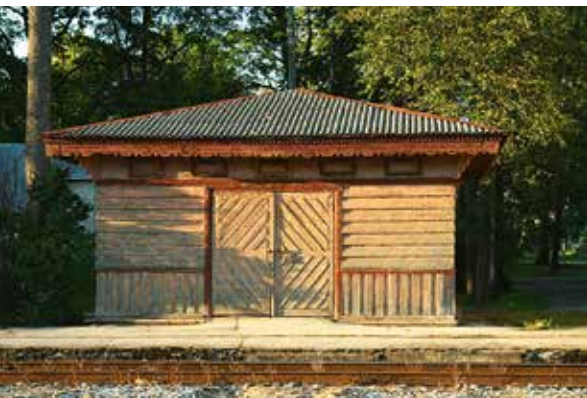
Ajalooliselt Järvamaa Ambla kihelkonda kuulunud Aegviidu teke ja kujunemine on lahutamatult seotud Peterburi-Tallinna raudtee rajamisega 1870. aastal. Alevi vanema arhitektuuri paremad näidised ongi raudteejaama historitsistlikus ansambelis, mis on ehitismälestistena riikliku kaitse all. Eriti väljapaistev on nende seas punastest tellistest valgeks krohvitud liseenidega vormikas veetorn. Raudteeühendus tõstis paiga tähtsust käsitöö- ja kaubanduskeskusena, siin asusid tegutsema naisteõmblejad, sukakudujad ja muud käsitöölised. 1896. a rajas Lehtse mõisnik Friedrich von Hoyningen-Huene siia Ambla kihelkonna abikiriku. Paiknedes looduslikult kaunis

kohas männimetsade ja järvede keskel, kujunes Aegviidust 20. sajandi alguses suvitusalevik. Aegamööda hakkas käsitöölised ja raudteelastest majaomanikele andma lississetulekut suvitajate majutamine. 1919. a eraldati riigimaast Aegviidu metskonna metsavaesemal alal, põhja pool raudteejaama, 8 hektarit elamukruntideks. Esialgu planeeriti siia 6 tänavat kokku 85 majaga (Papli tn 11, Pärna 22, Kastani 19, Kase 13, Vahtra 8, Tamme 12). 1924. a kavandati juurde veel 41 krunti, seekord raudteest lõunapool. Nii tekkis Metsa tänav 17, Jaama tänav 14 ja Jalaka tänav 10 majaga. 1920. aastal elas Aegviidus juba 600 inimest.

> Raudteejaama depoo. Ehitatud 1870. a tüüpprojekti järgi. Praegu (2019) ehitatakse ümber Anija valla spordimajaks. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi, 2008)

< Raudteejaama veetorn. Ehitatud 1870. a tüüpprojekti järgi. Samasugused on ka Raasikul ja Rakveres. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi, 2015)

< Raudteejaama pagasialt. Ehitatud 1870. a tüüpprojekti järgi. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi, 2008)

~ Raudteejaama elamu. Ehitatud 1870. a tüüpprojekti järgi. Kasutusel elamuna. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi, 2019)

1926. a arvati Aegviidu suvitusalevike hulka – juba alates 1922. aastast oli siin paljudele väikekruntidele (0,36 ha) ehitatud suvitajaile välja üürimiseks sobiliku ruumijaotusega pansionitüüpi maju. Aleviku arengut suunas Aegviidu Kaunistamise ja Korraldamise Selts. Üks alevi vana- maid maju on 1922. a ehitatud äri- mees Toomassov-Toomarile kuulu- nud „alevistiilis“ elu- ja ärihoone, kus paiknes tema segakauplus ja pagari- töökoda – kusjuures viimane töötas majas kuni 1958. aastani. 1927. a üüris maja Lehtse Tarvitajate Ühisus, kes avas hoones oma harukaupluse, hiljem olid siin Harju Rajooni Tar- bijate Kooperatiivi rõiva- ja tööstus- kaupade kauplused (Piibe mnt 21). Johannes Vihmanni omanäolises kuuekandilise nurgatorniga majas asus 1927–1941 leivatööstus, king- sepatöökoda ja F. Filipovi kauplus. Torn lammutati kapitaalremondi käi- gus 1956. a ning hoonesse paigutati tollane alevivalitsus (TSN Täitev- komitee), kommunaalosakond ja 6 korterit (Piibe mnt 23).

< Raudteejaama pumbamaja. Ehitatud 1870. a tüüpprojekti järgi. Praegu eravalduses, kasutusel elamuna. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi, 2019)

Kõige tugevama jälje on alevi ehitatud keskkonda jätnud tuntud Eesti arhitekt Tõnis Mikhelson (1887–?). 1920. aastail olevat T. Mikhelsoni kavandite järgi ehitatud Papli, Pärna, Kastani ja Kase tänaval mitmeid nägusaid verandade ja rõdudega maju. Ühe sellise ehitas T. Mikhelson 1927. aastal ka endale (Pärna 7), millega sarnaneb suuresti ühe metsapraakeri maja Jalaka 3 ja veel mõned teisedki. Tõnis Mikhelsoni kavandi järgi ehitati 1933. a ümber ka Aegviidu Haridusseltsi rahvamaja. Aastal 1935–37 ehitati tema projekti järgi ka Mustjõe ujumisbasseini juurde funkstiilis puidust rannahoone riietusruumi, kohviku ja tantsupõrandaga (lammutati 1948).

Aegviidu laiem tundus kasvas pärast seda, kui 1938. a valmis Purgatsi järve kaldal Nelijärve Turistide Kodu peahoone. Selle projekteris ehitusinsener Herman Perna (1883–1969), tuntud arhitekti Artur Perna vend. Omal ajal oli sellel meie siseturismi arengus märgiline tähendus. Hoonet on hiljem (1950. aastail)

> Kiriku lasi ehitada Lehtse mõisa omanik Fr. von Hoyningen-Huene 1896. a Ambla kihelkonna abikirikuks. Historitsistlikus laadis puithoone oli rohke saepitsiga kaunistatud. 1940. a lisati hoonele torn. 1944. a sai kõvasti kannatada, eriti sisekujundus. 1971–1974 tehti põhjalik remont kohaliku arhitekti Ilo Auriku projekti järgi. (Foto: H. Pärdi, 2019)

> Rahvamaja hoone on algselt olnud Lehtse mõisa jahimaja. 1917. a asus majja kohaliku haridusseltsi asutatud kool, aga õppetööks sobimatuse tõttu hüljati see 1919. a ning hoone anti haridusseltsi käsutusse rahvamajana. 1933. a ehitati hoone arhitekt T. Mikhelsoni projekti järgi ümber. (Foto: H. Pärdi, 2019)

< Koolimaja. Algselt (1820) postijaamaks ehitatud hoone. Oli hiljem Lehtse mõisa omanikule Friedrich Alexander Georg von Hoyningen-Huene suvemaja, kellelt vald selle 1919. a koolimajaks ostis. 1935. a ehitas insner August Laupa maja põhjalikult ümber. 2004. a renoveeriti kogu hoone uuesti. (Foto: H. Pärdi, 2019)

< Alevi südamest eemal teisel pool Mustjõe Tallinna maantee alguses asuva suurema stiilse puitmaja (Kosenõmme 7) ajalugu on ebaselge. Rahvasuu järgi olevat selle 1886. a ehitanud oma naisele üks tsaariarmee kindral. Siin olevat majutatud suvitajaid. Hiljem oli majal mitu valdajat, kuni praegune omanik 1976. a maja omale elamuks ostis. Hoones on säilinud väärtuslikke detaile (glasuurpottahi, siseuksed jmt). (Foto: H. Pärdi, 2019)

< Suure tõenäosusega on sellegi 1920. aastail ehitatud mitme rõdu ja verandaga romantilise maja (Kastani 16) projekteerinud arhitekt T. Mikhelson. Selles majas on elanud üks Eesti tuntumaid rahvatantsuõpetajaid Anna Raudkats. (Foto: H. Pärdi, 2019)

< Endale ehitas arhitekt Tõnis Mikhelson 1927. aastal Aegviitu stiilse hilisjuugendliku väikese suvemaja (Pärna 7). Praegu kuulub maja arhitekti õe lapselapse arhitekt Jüri Iriku (1961–2017) perele. (Foto: H. Pärdi, 2019)

täiendatud juurdeehitusega järvepoolsele küljele ning põhjalikult renoveeriti see 2003. aastal.

Nõukogude ajal, 1945. aastal, nimetati Aegviidu alevik ümber kuurort-aleviks. Ajavahemikus 1950–1962 kuulus Aegviidu Tapa rajooni ning pärast selle likvideerimist liideti Harju rajooniga. Aegviidu on maaalalt suurim Eesti alev (12 km²), hõlmates peale raudteejaama ümber kujunenud vanema aleviku ka hõreda asustusega Nelijärve asumit lõunapool ja Kosenõmme põhjas.

Nõukogude aeg alevi arhitektuurilist ilmet väga palju ei muutnud. Suuremaid ettevõtteid siia ei rajatud, mainida tuleb 1963. a loodud Aegviidu Metsamajandit. Ühe oma asumi ehitas metsamajand välja Kosenõmmele Kalda tänavasse, kus asus ka tagasihoidlik kontorihoone (Kalda 1) ja mitu arhitekt B. Mirovi tüüpprojekti järgi ehitatud korterelamut. Teine metsatöötajate asum madalate puidust pereelamutega rajati 1960. aastate lõpu poole Kosenõmme tänavasse. Üks kohaliku elu jaoks tähtsamaid hooneid on 1971. a tüüpprojekti järgi ehitatud Harju Rajooni Tarbijate Kooperatiivi kauplus-söökla (Piibe mnt 17A). Eesti sisearhitektuuri klassiku Väino

> Selle maja (Jalaka 3) projekteeris 1925. a kohalikule metsaärimehele arhitekt T. Mikhelson. (Foto: H. Pärdi, 2008)

> Nelijärve Turistide Kodu hoone (ehit 1938) projekteeris Purgatsi järve äärde insener Herman Perna (tuntud arhitekti Artur Perna vend). Maja on korduvalt ümber ehitatud ja täiendatud, viimati 2003. a. Praegu tegutseb seal Nelijärve Puhkekeskus. (Foto: H. Pärdi, 2015)

Tamme (1930–1986) kavandi järgi tema isakodus Nelijärvel 1957–1969 ehitatud minimalistlik maja on oma näolisemaid ja stiilsemaid pereelamuid Aegviidus. Nelijärve asumi kaugemasse serva, Uueveskile, ehitati 1983. a arhitekt Toomas Reinu projekti (1978) järgi Harju KEKi puhkekeskus, mis praegu seisab tühjana. Viimaste aastakümnete suuremaist hooneist ehitati 1996. a Aegviitu uus kaasaegne lasteaed.

Kõige rohkem inimesi elas Aegviidus 1979. aastal – 1311, 40 aastat hiljem (2019. aasta alguses) oli neid peaaegu poole vähem – 708.

KASUTATUD KIRJANDUST:

Ojari, Triin. Harjumaa idaosa. 20. sajandi arhitektuuripärandi inventeerimine. Tallinn 2008 – Muinsuskaitseamet. Arhiiv A-8016.
Rei, Leontine. Mõnda eelmiste sajandite eluolust Aegviidus. 1976 – ERM KV 321, lk 11–210.

~ Ühe kuulsama Eesti sisearhitekti Väino Tamme (1930–1986) kavandi järgi oma isakodu Nelijärvele 1961. a ehitatud minimalistlikus laadis maja. (Foto: H. Pärdi, 2019)

^ Harju KEKi puhkekeskuse üks kuuest puhkemajast (projekt 1978, ehitatud 1983). Praegu tühi. (Foto: H. Pärdi, 2019)

< Alevi südamest kaugel väljas Uueveskil asub kunagine Harju KEKi puhkekeskus, mille 1978. a projekteeris arhitekt Toomas Rein, 1983. a valmis keskuse katlamaja. Praegu tühi. (Foto: H. Pärdi, 2019)

